

Тема 2. Мовленнєві явища у контексті психолінгвістичного аналізу

План

1. Мова як багатоаспектний феномен.
2. Мова як діяльність. Поняття діяльності, види діяльності.
3. Терміни «мова», «мовлення», «мовленнєва діяльність».
4. Мова як енергія в роботах В. фон Гумбольдта.
5. Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.
6. Мовна особистість (далі МО) у психолінгвістиці.
7. Мовленнєва діяльність, її структура й механізми. Поняття мовленнєвої діяльності в роботах Л. Щерби.
8. Моделі мовленнєвої діяльності.

Ф. де Соссюр виділяв три принципових мовних явища: власне мову, мовлення й мовленнєву діяльність. Л. Щерба: мовленнєву діяльність, мовленнєву систему (мова), мовленнєвий матеріал (тексти). О. Леонтьєв – мовленнєва здатність, система мови та мовленнєва діяльність.

Із середини 30-х рр. у межах психологічної школи Л. Виготського інтенсивно розвивався діяльнісний підхід. Розгляд мовлення в парадигмі діяльності, а мовленнєвих явищ під кутом діялісного фрейму дозволило О. Леонтьєву розробити основні положення теорії мовленнєвої діяльності (ТМД).

Ф. де Соссюр виділяв три принципово мовних явища: мова, мовлення та мовленнєва діяльність. Послідовники Ф де Соссюра давали різне трактування дихотомії мови й мовлення (соціальне – індивідуальне, віртуальне – актуальне, абстрактне – конкретне, синхронія – діахронія, норма – стиль, код – повідомлення та ін.).

Поняття «**мовна особистість**» обґрунтовує Ю. Караулов, з'ясовуючи, що це ідея, яка демонструє досвід її аналізу й опису, пронизуючи всі аспекти вивчення мови, ламаючи межі між науками, що вивчають людину, яку поза мовою не можна досягнути. У лінгводидактиці М. Пентилюк під МО розуміє

«високорозвинену особистість, носія як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, який володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і навички».

Компоненти МО, окреслені В. Масловою:

- 1) ціннісний;
- 2) культурологічний; особистісний.

В основі визначених компонентів – національний складник кожного мовця, його знання світу й світосприйняття за допомогою символів, концептів, що складають МКС особистості, її власне ставлення до мови народу, частиною якого вона себе уособлює, міжкультурні знання, уміння й навички, накопичені у звичаях, традиціях, віруваннях народу.

Ю. Караулов, вибудовуючи теоретико-гносеологічну модель структури МО, пропонує виділення трьох рівнів володіння мовою: нульовий; перший; мотиваційно-прагматичний, а у філогенезі демонструють етапи формування мовлення, між якими досить важко встановити чіткі межі.

Л. Мацько, підкреслюючи, що МО зможе осягнути його, подолавши кілька етапів становлення й розвитку, а саме:

- 1) етап мовної правильності;
- 2) етап інтеріоризації;
- 3) етап насиченості мовою;
- 4) етап адекватного вибору;
- 5) етап володіння фаховою метамовою.

Мовна здібність – явище виключно складне й багатогранне, оскільки виступає у різних об'єктивних якостях: як функція мозку й відображення відношень об'єктивної дійсності, як природне й соціальне, як свідоме й несвідоме, як ідеальне й принципово знакове явище.

Аналіз й узагальнення теоретичних і експериментальних даних вивчення мовленнєвої поведінки людини дозволяють умовно виділити три

аспекти в структурі мовних здібностей: мовний механізм; мовна організація людини; мовленнєвий механізм.

Поняття мовленнєвої діяльності розробляє Л. Щерба, російський лінгвіст, учень І. Бодуена де Куртене, в праці «О тройком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании» (1931 р). Дослідник аналізує три аспекти дослідження мовних явищ як альтернативу сосюрівській дихотомії мови й мовлення: мовні системи; мовний матеріал; мовленнєву діяльність. О. Залевська висловила думку про те, що в концепції Л. Щерби наявний ще й четвертий аспект – мовленнєва організація.

Психологічний аспект ТМД започаткований Л. Виготським, який трактував мовлення з позиції діяльності, мотивованості, евристичної, соціальної та предметної зумовленості, розробивши фазово-ступеневу теорію процесу продукування мовлення, що покладена в основу моделей породження послідовників його вчення. О. Леонтьєв: ідея фазної побудови діяльності, можливо, належить також представнику Московської психологічної школи С. Рубінштейну. Останній розглядав горизонтальну структуру діяльності у фазах мотивації, орієнтовних дій, реалізації плану і контролю. М. Жинкін висунув теорію внутрішнього мовлення.

Головними принципами теорії мовленнєвої діяльності є:

Інтегрованість, цілісність дослідження процесу породження мовлення як низки фаз.

Спонтанність аналізу мислення й мовлення з огляду на контроль першого над другим.

Мотивованість і цілеспрямованість мовленнєвої діяльності.

Послідовний семантизм як обов'язкове урахування значеннєвої природи синтаксичних структур.

Предметність мовленнєвої діяльності як кореляція її із середовищем, навколишнім світом; її суспільна та соціальна зумовленість.

Вертикальна організація діяльності на всіх рівнях мови.

Евристичність організації мовленнєвої діяльності.

Імовірнісне прогнозування діяльності на підставі власного досвіду.

Моделі мовленнєвої діяльності:

Модель Ч. Осгуда

Модель безпосередніх складників.

Модель Н. Хомського.

Модель І. Шлігера.

Модель породження мовлення В. Левелта.

Модель Т. Ахутіної.

Модель продукування мовлення Л. Виготського.

Модель М. Жинкіна.

Модель І. Зимньої.

Холістична модель О. Залевської.